

0.

KRATAK NACRT POVIJESTI STANDARDOLOGIJE

0.1. U slavenskoj je filologiji sve do razdoblja između dvaju svjetskih ratova, što u osnovi općenito vrijedi za tadašnje jezikoslovlje, problematika jezičnog standarda tematizirana (posve) usputno i fragmentarno. Obično se taj idiom nazivao *književni jezik* (*literaturnyj jazyk*, *Literatursprache*, *jezyk literacky*), no u optjecaju je bio i niz drugih manje ili više srodnih termina – *Schriftsprache*, *Gemeinsprache*, *obščij jazyk*, *pis'mennyj jazyk*, *jezyk pišmienny*, *pismeni jezik*, *spisovný jazyk*, *obecný jazyk* itd. (v. Gutschmidt 1993) – kojima značenja nisu bila (jasno) određena i razgraničena. Posve drugačiji odnos spram standardnog jezika, različit od onoga što su ga imali mladogramatičari te De Saussureovi sljedbenici, manifestno je najavljen u »Tezama Praškoga lingvističkog kruga« sročeni u povodu Prvog kongresa slavenskih filologa (Prag, 1929), a s objavljivanjem zbornika *Spisovná čeština i jazyková kultura* (1932) počinje sustavno proučavanje standardnog jezika (*spisovný jazyk*) u klasičnom razdoblju Praške škole. Zaslugom pražana, kao što se nerijetko navodi u literaturi, proučavanje standardnog jezika postaje jednim od težišta slavističkih istraživanja, motivirano praktičnim i teorijskim razlozima. Praktično bavljenje standardnim jezikom smješteno je u okvir jezične kulture, a teorijsko je usmjereno na oblikovanje opće teorije o standardnom jeziku.

Teorija standardnog jezika, onako kako je izložena u radovima Bohuslava Havráneka i njegovih učenika, postala je temelj za istraživanje standardnih jezika u drugim lingvističkim sredinama, posebice među slavistima (v. Jedlička 1971, Gutschmidt 1993, Wingender 1998). Gotovo istodobno s Praškom školom standardni jezik postaje jednom od središnjih tema u ruskoj (sovjetskoj) filologiji. U tridesetim i četrdesetim godinama 20. stoljeća nastaje, tako što je odvojena od opće povijesti ruskog jezika, kao posebna znanstvena disciplina povijest ruskoga standardnog jezika. Standardološka literatura nastala u SSSR-u – općeteorijske rasprave, deskriptivni radovi o povijesti ruskoga i drugih slavenskih i neslavenskih jezika – imala je znatna utjecaja u slavenskoj filologiji (Meščerskij 1981, Gutschmidt 1993, Wingender 2014).

Problematika slavenskih standardnih jezika u 1950-im i 1960-im, razvidno je to iz tematike međunarodnih slavističkih kongresa u Moskvi (1958) i Sofiji (1963), dopijeva u žarište slavističkih istraživanja. U to se doba intenzivno, također i među hrvatskim lingvistima, raspravlja o značajkama, funkcijama i normama standardnog jezika, o varijantama standardnih (nacionalnih) jezika. Objavljen je velik broj radova o povijesti oblikovanja slavenskih standardnih jezika u kojima se problematizira njihov razvitak u donacionalnom i nacionalnom razdoblju, nastoji odrediti početak standardizacije i utvrditi periodizacijski kriterij standardnojezične povijesti. Proučavanje slavenskih standardnih jezika, piše Jedlička (1971), razvija se u nekoliko pravaca: povijest slavenskih standardnih jezika postaje »razmjerno samostalna disciplina«, postavlja se zahtjev za konfrontacijskim proučavanjem, a nastoji se utemeljiti i komparativno proučavanje suvremenih slavenskih standardnih jezika, pri čemu autor ističe radove Bohuslava Havráneka i Dalibora Brozovića.

Konstituiranju standardologije kao zasebne discipline pridonijela je svjetska afirmacija Praške lingvističke škole, pa tako i njezine teorije standardnog jezika. U 1960-ima publicirano je nekoliko prijevodnih zbornika reprezentativnih tekstova praških autora u SSSR-u, Poljskoj, Nizozemskoj i SAD-u, odnosno knjiga posvećenih pražanima.¹ Teorija standardnog jezika na prijelazu iz šezdesetih u sedamdesete još je, kako pišu praški autori (v. Havránek 1969, Havránek 1970, Jedlička 1971), »mlada disciplina« koja je u razdoblju od četrdeset godina standardnom jeziku priskrbila status punopravna predmeta znanstvenoga lingvističkog proučavanja, a sada se otvaraju i novi smjerovi istraživanja. Potkraj 1960-ih u SAD-u završava desetljeće konstituiranja sociolingvistike, nove interdisciplinarnе znanosti, unutar koje standardni varijetet/jezik (standardizacija, jezično planiranje) postaje jedno od važnih polja istraživanja (v. Mićanović 2018).

0.2. S osnivanjem Hrvatskoga filološkog društva (1950), koje ubrzo pokreće svoj časopis *Ježik*, u podnaslovu

¹ Josef Vachek (suradivao Josef Dubský), *Dictionnaire de linguistique de l'École de Prague*, Utrecht – Anvers, 1960. (rusko izdanje: *Lingvističeskij slovar' Pražskoj školy*, Moskva, 1964); Josef Vachek, *A Prague School Reader in Linguistics*, Bloomington, 1964; Paul L. Garvin, *A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure, and Style*, Washington, ¹1955, ²1964; Josef Vachek, *The Linguistic School of Prague: An Introduction to its Theory and Practice*, Bloomington, 1966; *Praška škola strukturalna w latach 1926–1948*, Warszawa, 1966; *Pražskij lingvističeskij kružok*, ur. N. A. Kondrašova, Moskva, 1967. Nešto kasnije priređen je zbornik radova praških jezikoslovaca na njemačkome: *Grundlagen der Sprachkultur: Beiträge der Prager Linguistik zur Sprachtheorie und Sprachpflege*, ur. Jürgen Scharnhorst, Erika Ising, suradivali Karel Horálek i Jaroslav Kuchař, Berlin, 1–2, 1976–1982.

kojega je istaknut programski sadržaj – »za kulturu hrvatskoga književnoga jezika« – otpočinje nova dionica u domaćoj filologiji, posebice u proučavanju suvremenoga književnog jezika. U toj dionici istaknuto mjesto pripada Ljudevitu Jonkeu koji je u pedesetima i šezdesetima objavio velik broj jezičnih savjeta u vezi s pravopisom, akcentuacijom, gramatikom i leksikom te članke u kojima je tumačio specifičnosti književnog jezika i jezične kulture.² Premda među hrvatskim filolozima Praška škola nije bila (posve) nepoznata,³ tek se iz Jonkeovih članaka jasnije razaznaje utjecaj praške standardološke koncepcije. U domaćoj je filologiji afirmirao načelo elastične stabilnosti, koje u Praškoj školi uvodi Vilém Mathesius (»O požadavku stability ve spisovném jazyce«, 1932). Već u 1. godištu časopisa *Jezik* u članku »O slobodi i postojanosti književnog jezika« (v. Jonke 1952–1953) poziva se na »princip elastične stabilnosti«. U Jonkeovoj interpretaciji naglašava se normiranost kao nužnost koja omogućuje bolje funkcioniranje književnog jezika čiji razvoj treba biti postupan i parcijalan. »Književni jezik treba da bude stabilan, ali u isto vrijeme i tako elastičan da može prihvatiti sve novo što koristi pravilnom izvršavanju funkcija i njegovu organskom razvitku. Taj princip zove se u nauci o jeziku

² Odabrani članci objavljuvani u periodici (najvećim dijelom u *Telegramovoj* rubrici »Jezik današnji«) te rasprave o hrvatskom književnom jeziku u 19. stoljeću pretisnuti su u knjizi *Književni jezik u teoriji i praksi*, v. Jonke 1964, v. ovdje bilj. 22, str. 45.

³ Samardžija (1999) početak recepcije Praške škole u jezikoslovnoj kroatistici vezuje uz tekstove Ivana Esiha »Kultura književnog jezika: Deset jezičnih zapovijedi« (*Nastavni vjesnik*, XL, 1931–1932, str. 191–196, v. *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. Prir. Marko Samardžija. Zagreb, Matica hrvatska, 1999, str. 42–48) i »Kultura jezika u Čehoslovačkoj« (*Nastavni vjesnik*, XLII, 1933–1934, str. 230–233).

principom elastične stabilnosti. Književni se jezik ne može i ne smije ukočiti u jednom svojem razvojnom stupnju, ali ne može se i ne smije ni razliti ni razvodnjati u novostima u tolikoj mjeri da to nanosi štetu sporazumijevanju, zaključivanju, spoznaji, umjetničkom efektu« (Jonke 1961b: 2 = Jonke 1964: 19 = Jonke 2005: 35).

U popularno pisanim člancima objašnjavao je razliku između narodnog jezika, osnove u kojoj su položeni korijeni književnog jezika, i književnog jezika, koji stoji iznad dijalekata kao komunikacijsko sredstvo za pripadnike raznih dijalekata. Književni jezik nije samo jezik književnosti, nego jezik koji ima različite funkcije, jezik »čitave narodne kulture«, »pročišćen i viši tip narodnog jezika« (Jonke 1964 [1961]: 12). Isticao je krilaticu »Piši onako kao što dobri pisci pišu« koja je uvelike obilježila njegovo razumijevanje književnog jezika. Smatrao je naime da je najtipičniji reprezentant izražajne kulture upravo jezik naše lijepe književnosti, književni jezik u užem smislu (Jonke 1965–1966). Svojom interpretacijom ipak nije izjednačio jezik književnosti s književnim jezikom premda zagovaranom krilaticom nije na najprimjereniji način odgovorio na pitanje o tome na koje bi se modelske tekstove i modelske pisce/govornike trebalo pozivati u kodifikaciji (v. ovdje str. 23).

Standardnojezična tematika u 1960-ima dospijeva u žarište interesa onodobne »serbokroatistike«, filološke grane koja, kako se tumači u tada recentnim priručnicima, proučava hrvatskosrpski jezik i književnosti pisane tim jezikom (Babić 1965: 230). Taj se interes najvećim dijelom iscrpljivao u vođenju spora oko toga je li »srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski« književni jezik »jedinствен« ili u njemu postoje varijante (v. Mićanović 2013). No u tome razdoblju dio mlađih filologa/lingvista – od hrvatskih u

prvom redu Radoslav Katičić i Dalibor Brozović – objavljuje relevantne standardološke radove teorijske naravi.

Katičić je u svoja lingvistička razmatranja uključio i problematiku književnog jezika. U članku »Normiranje književnoga jezika kao lingvistički zadatak« zauzima se za to da se normiranje književnog jezika u domaćoj sredini prihvati kao pravi i teorijski punovrijedan lingvistički posao. Katičić (1963–1964), pozivajući se izravno na Praški lingvistički krug, svjesno normiranje smatra preduvjetom književnog jezika, a naglašava da u prvom redu o društvenoj prestižnosti književnog jezika i njegovih normâ ovisi uspješnost u normiranju. Njegove su temeljne teze da osnovni problemi književnog jezika nisu lingvističke, nego društvene naravi, odnosno da pitanje ispravnosti nekoga oblika, riječi ili upotrebe nije pravo lingvističko pitanje, nego da se ispravnost ocjenjuje po usklađenosti s normom koja je proizvoljna i određena izvanjezičnim razlozima.

U ogledu »Književni jezik« Katičić podrobnije razmatra funkciju i nastanak književnog jezika, njegov odnos spram dijalekatske osnovice te odnos književnog jezika i varijante. Osnovna je funkcija književnog jezika da omogućujući »dotjeranu i neutralnu« komunikaciju preko užih pokrajinskih zajednica. Književni jezik nije samo određen dijalekatskom osnovom, nego i načinom na koji je ta osnova obrađena. Odluka o tome koji će organski dijalekt postati osnova književnog jezika nije lingvistička, nego politička. »Stvaranje književnog jezika *uvijek je politički čin*. A o političkim rješenjima treba razgovarati kao o takvima, a ne prikazivati ih kao da su lingvistička pitanja.« Katičiću je osobito stalo do toga da pokaže kako jedan organski dijalekt ne podrazumijeva i jedan (jedinstveni) standardni jezik. Drugim riječima, »isti organski dijalekt« može poslužiti kao osnovica dvama standardnim jezicima, odnosno jedan organski dijalekt jest osnovica

jednom standardnom jeziku unutar kojega postoje razlike »polarizirane na svojim područjima«, tj. varijante (Katičić 1969–1970: 97, 102, 103).

Rasprave i članci Dalibora Brozovića objavljeni u 1960-ima ključan su doprinos konstituiranju standardologije u domaćoj lingvističkoj zajednici. U to doba u središtu je njegova znanstvenog interesa teorija slavenskih standardnih jezika i povijest hrvatskoga jezičnog standarda. U ovoj se knjizi podrobno prikazuje – uzimajući u obzir i širi standardološki (i jezičnopolitički) kontekst – upravo taj segment Brozovićeve znanstvenog opusa: opća standardologija (v. 1. i 2. poglavlje), standardni jezik u Hrvata (i Srba, Crnogoraca, Muslimana) (v. 3. i 4. poglavlje) te povijest hrvatskoga jezičnog standarda (v. 5. poglavlje).